

Honderd jaar geleden: oprichting van de Volksbibliotheek

Tjitse Langerveld.

Door de heren Mr. A. Pronk van Hoogeveen, M. Dolman en Mr. P.H.R. van Rossem werd honderd jaar geleden de eerste bibliotheek in onze gemeente in het leven geroepen. Voor 1900 was er van een algemene vrije zaterdagmiddag nog geen sprake en was het normaal dat de werkdag zich ook over de avonden uitstreckte, zowel voor de arbeider als voor de middenstander. Ontegenzeggelijk werd er toen lichamelijk veel meer van de mens gevergd dan tegenwoordig. De primitieve woon- en werkomstandigheden voegden daar het hare nog aan toe. Was de dagtaak volbracht, dan restte er geen of maar weinig tijd om aandacht aan het grote gezin te besteden en maar een beetje lust of energie voor anders gerichte belangstelling. In tegenstelling tot de situatie van vandaag had op het platteland het verenigingsleven nog vrijwel geen mogelijkheid van bestaan en de Maatschappij tot Nut van het Algemeen was veelal het enige instituut voor de geestelijke ontwikkeling van het volk.

CATALOGUS DER BOEKEN

VAN DE

Biltsche Volksbibliotheek.

1897

4

- . DICKENS, Samuel Pickwick.
- . " Het verlaten huis.
- . " Nicolaas Nickleby.
- . " Olivier Twist.
- . DÖRING, Romantische tafereelen.
- . VAN DIJK, Lotgevallen van Nederlandsche kolonisten in den Transvaal.
- . EBERS, Klea en Irene.
- . ELIOT, Daniel Deronda, (4 dln.)
- . Gedichten van den schoolmeester.
- . DE GENESTET, Gedichten.
- . GERSTÖCKER, Blauw en geel, (2 dln.)
- . HAUPE, Lichtenstein, (2 dln.)
- . HILDEBRAND, Camera Obscura.
- . KEPPER, Gustaaf van Buren, (2 dln.)
- . LAURILLARD, Schotsche ruiten.
- . " Ernstig en los.
- . VAN LENNEP, Elizabeth Musch.
- . " Ferdinand Huijck.
- . " De pleegzoon.
- . " De Roos van Dekama.
- . " Onze Voorouders.
- . " Verspreide verhalen.
- . " Klaasje Zevenster, (3 dln.)
- . Lessen van den ondermeester.
- . L. J. VON LINTON, Te duur gekocht, (2 dln.)
- MAALDRINK, Kwik me dit en kwik me dat.

Een bladzijde uit de catalogus van 1897

De Bilt zal in 1897 met amper 2900 inwoners waarschijnlijk een beeld hebben vertoond dat weinig afweek van het hierboven beschrevene. De communicatie met de stad was veel moeizamer dan tegenwoordig, men was meer dan nu op de eigen dorpsgemeenschap aangewezen en in onze gemeente was op het gebied van zowel geestelijke als lichamelijke ontspanning nog weinig te doen. Wel werd in 1884 het koor Zang Veredelt opgericht, daarna in 1900 het Biltse Fanfarecorps (nu KBH) en in 1910 het Biltse Kinderkoor. Daar de kunst vóór de sport kwam werd Fraternitas, onze oudste sportvereniging, in 1917 in het leven geroepen, de Biltse Voetbal Club B.V.C. in 1921 en de eerste zwemclub in 1926. De Biltsche Volksbibliotheek was dus een van de oudste plaatselijke instellingen.

De oprichting.

Mr. A. Pronk van Hoogeveen, die op 27-jarige leeftijd in 1894 in de Bilt met de tijdelijke waarneming van het ambt van gemeentesecretaris werd belast is een half jaar later in vaste dienst benoemd. Hij was een geboren en getogen Rotterdammer en een typische democraat, had een sterk sociaal gevoel en was iemand met initiatieven. Het conservatieve De Bilt trok aanvankelijk de wenkbrouwen wat op toen die jeugdige gemeentesecretaris met zijn originele activiteiten zo kwam rommelen in die dorpsgemeenschap met haar traditionele verhoudingen en toestanden. Het heeft echter niet lang geduurd of de heer Pronk kon bij het verwezenlijken van wat hij opzette op veler medewerking rekenen. Met de Biltsche Volksbibliotheek had hij zich voor ogen gesteld voor de plaatse-

Supplement van den Catalogus

VAN DE

Biltsche Volksbibliotheek.

No.	
266.	ABOUT, De Koning van het gebergte.
267.	ALCOTT, De wereld in.
268.	" Een handje helpen.
269.	" De kostschool van mijnheer Beer.
270.	" Onder moedervleugels.
271.	" Op eigen wieden.
272.	BANGE, Agnes Roemer.
273.	BARRILI, Hart van ijzer en hart van goud. 2 dln.
274.	BEECHER-STOWE, De parel van het eiland.
275.	VAN DEN BERGH, Onze muze, verschillende gedichten.
276.	BJÖRNSSON, In de bergen.
277.	BOSBOOM-TOUSSAINT, Engelschen te Rome. Geschiedkundige roman.
278.	" De Delfsche wonderdokter.
279.	" Langs een omweg.
280.	BOY-ED, Eene heldin. 2 dln.
281.	" Fanny Forster.
282.	BREMER, Nida.
283.	" Het gezin van den overste.
284.	" Geluk en leed.
285.	TEN BRINK, De familie Belmonte.
286.	Onze buurt.
287.	CONSCIENCE, Een nul te veel.
288.	COFFÉE, Een jeugd.
289.	CREMER, Betuwsche novellen.
290.	" Daniel Sils.
291.	" Hanna de freule. (Hetzelfde als no. 108).
292.	DAAL, Anna.
293.	De familie van Westvoorne. 2 dln.

Het supplement uit 1898.

lijke arbeidersbevolking een mogelijkheid te scheppen tot een nuttige vrijetijdsbesteding.

Samen met de heren Dolman en Van Rossem is hij in de winter van 1896-1897 met de uitleenbibliotheek begonnen. In het begin waren de meeste boeken afkomstig uit particulier bezit. Ze werden ondergebracht in een "oude kast". In het eerste jaar werden al 534 boeken ter lezing uitgereikt. De kast was blijkbaar heel oud want in het tweede lees seizoen moest voor reparatie "kast" al een bedrag van f 6,44 worden uitgegeven. De uitleningen werden gehouden op donderdagavond terwijl de exploitatiekosten in hoofdzaak bestreden werden door vrijwillige bijdragen.

De lokaliteit.

Die werd gevonden bij ene Gerrit van Santen die aan de Dorpsstraat woonde. Hij was van 1865 tot 1903 niet alleen gemeentebode, maar ook "doodbidder" ofwel "aanzegger". Een aanzegger was iemand die, als er iemand was overleden, dat in de buurt bekend kwam maken, "aanzeggen" dus. Hij was dan gekleed in een kniebroek en had een driekante steek op zijn hoofd. In zijn huis is later de kruidenierswinkel van Radix gekomen, weer later een Van Zanten (nu met een Z), daarna het Hobbyhuis en nu alweer een aantal

Links de kruidenierszaak van de heer Radix waarin eerst Gerrit van Santen woonde en waar nu de zaak van de heer Witteman is.

jaren is daar Reclame Bureau/Zeeafdrukkerij Witteman gevestigd. De kamerhuur in die tijd bedroeg f 40,- per jaar. In de maanden oktober t/m april (later t/m maart) werden op donderdag de uitleningen gehouden. Of de huisvesting bij Van Santen niet beviel vermeldt de historie niet, maar met ingang van 1 mei 1901 huurde men voor f 100,- per jaar een ruimte van de Biltsche Rijtuigfabriek van de fa. Ingenhoes/Buitenweg aan de Dorpsstraat. In 1926 heeft de fa. Olland dit pand gekocht.

Het pand van Olland waar voorheen de rijtuigfabriek van de fa. Ingenhoes/Buitenweg was gevestigd.

In de voorkamer van de rijtuigfabriek werd bibliotheek gehouden. Dat deze kamer economisch werd geëxploiteerd mag blijken uit het feit dat die in de winter 1902/1903 een avond per week aan het Biltse Fanfarecorps werd verhuurd en met ingang van 1 april aan de Rijksontvanger te Zeist die daar zijn zittingen hield. Het eerste jaar had men nogal wat onkosten daar de kamer van gordijnen, vloerbedekking en een lamp moest worden voorzien. Ook door de toename van het aantal boeken moesten twee kasten worden bijgekocht. Voor een prikje kocht de commissie in de

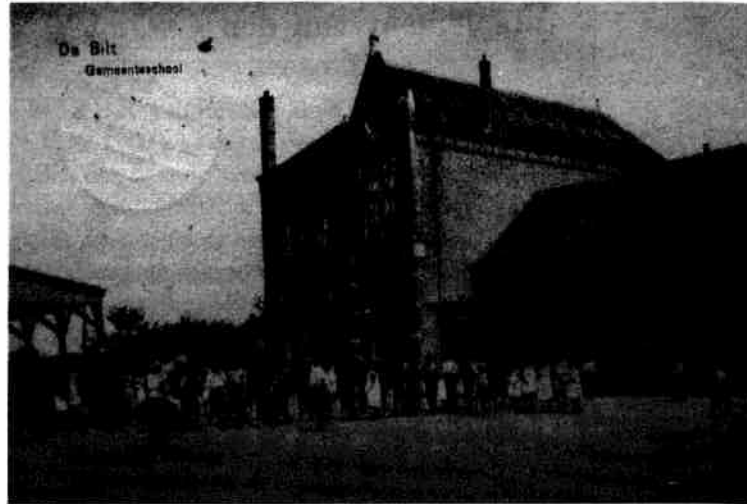
zomer van 1904 nog een winkelkast, die door aanpassing 500 boeken kon bevatten. Daar de rijtuigfabriek wilde verbouwen moest het huis in april 1906 worden verlaten. Voor f 156,- per jaar werd in de Torenstraat n° 4 ruimte gevonden. Na zes jaar daar te hebben gezeten werd in het najaar van 1912 verhuisd naar de Tuinstraatschool (later Theo Thijssenschool), nu Stichting Welzijn Ouderen aan de Jasmijnstraat. Van de gemeente had men vergunning gekregen om de bibliotheek in de gymnastiekzaal onder te brengen en ook de uitlening daar te verzorgen. Van alle losse kasten werd een geheel gemaakt met uittilbare deuren. Uit praktische overwegingen werd de kast in 1937 van harmonicadeuren voorzien en dat bleek een hele verbetering te zijn.

De Torenstraat waar in 1906 de Volksbibliotheek kwam.

De bibliotheek.

Zoals gezegd was men begonnen met boeken die door particulieren beschikbaar waren gesteld. Voor zover er geld was werd er ieder jaar een aantal boeken aangeschaft. In het vijfde lees seizoen bevatte de catalogus al 600 nummers en dit getal steeg voortdurend. Daar er uitsluitend boeken werden ingebracht en geen enkel boek werd afgevoerd, liep het aantal in 1918 op tot 2092, kinderboeken inbegrepen. De commissie had in 1903 namelijk besloten ook een kinderafdeling te openen. Van de latere hoeveelheid boeken zijn geen cijfers bekend. Het was gebleken dat kinderen bij het verlaten van de school geen gebruik meer mochten maken van de schoolbibliotheek en daar de meesten van hen na het verlaten van de lagere school geen verder onderwijs genoten en voor "grote-mensen-boeken" nog te jong waren, wilde men ze op deze manier aan het lezen houden. Was de kinderafdeling in het begin voor de leeftijd van twaalf tot zestien jaar, enkele jaren later werd deze ook voor kinderen in de leerplichtige leeftijd bestemd. In 1913 werd op de uitleenavonden een leestafel met tijdschriften ingericht, zodat het wachtende publiek zich daarmee kon bezig houden.

De Tuinstraatschool nu SWO

In 1914 werd bij de school aan de Tuinstraat het zevende en achtste leerjaar ingevoerd in verband met de op te richten MULO-school in 1917. Toen in 1926 de MULO-school een zelfstandige huisvesting aan de Leijenseweg kreeg werd de administratie van de kinderboeken eveneens in tweeën verdeeld. In 1937 kwam een nieuwe catalogus tot stand, maar wegens beperkte plaatsruimte werden daaraan alleen nieuwe boeken toegevoegd, gemiddeld 50 à 60. Het probleem was toen welke boeken moesten worden weggedaan. Bij de bibliotheek die oorspronkelijk was opgezet voor de arbeidersbevolking is de lezerskring steeds algemener geworden. Toch wilde de commissie het karakter van de bibliotheek niet te veel veranderen en bleef zij zoeken naar ontspanningslectuur van behoorlijk gehalte, in het Nederlands geschreven of vertaald en ook nog literair verantwoord. Vakliteratuur, studieboeken en werken in vreemde talen werden niet opgenomen.

Een enkele hindernis.

Verliep het leven van de Biltsche Volksbibliotheek vrijwel rimpelloos, toch was soms in verslagen te lezen, dat wegens een mazelenepidemie de bibliotheek een maand gesloten moest worden. Door brandstoffschaarste kwam het seizoen 1916/17 voortijdig tot een einde en de griep epidemie in 1918 onderbrak de uitleenzittingen eveneens voor een aantal weken. De Tweede Wereldoorlog echter tastte het werk van de bibliotheek in belangrijke mate aan. Het verduisteren van het gymnastieklokaal stuitte op grote moeilijkheden zodat het uitlenen, dat al 25 jaar op maandagavond plaats vond, nu naar de zaterdagmiddag moest worden verschoven. Een groter bezwaar was echter dat op aanschrijven van hogehand een aantal boeken uit de bibliotheek moest worden verwijderd en ingeleverd. Toen in de loop van 1943 voor alle boeken van Engelse of Amerikaanse schrijvers een verbod werd afgekondigd, werd besloten van twee kwaden het minst kwade te kiezen en de bibliotheek werd met ingang van 1 april 1943 gesloten. Hierdoor kon de Anglo-Amerikaanse lectuur behouden blijven.

Het was een trieste beslissing, want juist in de oorlogsjaren bleek de belangstelling voor de bibliotheek bijzonder groot te zijn. Na de bevrijding kon men niet direct starten want in de gymnastiekzaal bivakkeerde nog een aantal Canadese militairen. Maar in 1946, na een sluiting van drie jaren konden de kasten weer geopend worden. Van de grote belangstelling in de oorlogsjaren was maar weinig overgebleven. Toch was na enige leesseizoenen het gebruikelijke peil weer teruggekeerd. Terwijl de bevolking toenam bleef het aantal lezers vrijwel gelijk. Het is wel interessant te lezen welke oorzaken hieraan ten grondslag lagen n.l. het aanwezig zijn van meerdere bibliotheken, alsook bioscoopbezoek, de radio, de opbloei van het verenigingsleven en nog wat later de televisie. De uitlening, op zaterdagmiddag in 1940 noodgedwongen gekozen, werd op veler verzoek weer op maandagavond in ere hersteld. De bibliotheek heeft zich altijd ten doel gesteld Nederlandse en in het Nederlands vertaalde boeken aan te schaffen. Zij heeft zich niet begeven op het terrein van de vakliteratuur en er werd altijd gewerkt met vrijwillige krachten.

Acht Bibliotheken in onze gemeente.

Naast de Biltse Volksbibliotheek bestonden sinds de twintiger jaren meerdere leesbibliotheken o.a. Van Bodegraven's Boekhandel aan de Burgemeester de Withstraat, Boekhandel Bangma aan de Vinkenlaan te Bilthoven en er waren er ook nog twee aan de Hessenweg, te weten de ene van de heer en mevrouw Pauw welke was gevestigd in een pand waar nu de winkel van de firma Seijderfeld is en de tweede, Madjoe genaamd, op de hoek Hessenweg-Henrica van Erpweg waar nu de groentenzaak van de heer Mesu is gevestigd. Na langere of kortere tijd zijn deze allemaal verdwenen. Ook bestond er nog een filiaal van de Openbare Leeszaal uit Utrecht dat was gevestigd in de Brandweerkazerne aan de Jan Steenlaan. Vervolgens waren er nog de R.-K. Parochie- en de Protestants Christelijke Bibliotheek in De Bilt en de Vincentiusbibliotheek in Bilthoven.

Financiële problemen.

Door het invoeren van een ledenstop bij het filiaal in Bilthoven van de Openbare Leesbibliotheek uit Utrecht en het plan tot volledige opheffing daarvan kwam de lectuurvoorziening in de gemeente De Bilt in een impasse te verkeren. De achtergrond was dat de enorme subsidies die uitgegeven werden aan leeszaal in de grote gemeenten niet bestemd waren voor lectuurvoorzieningen via filialen in andere gemeenten. De inmiddels tot 25.000 inwoners gegroeide gemeente De Bilt was bovendien groot genoeg om een eigen bibliotheek op te richten, zij het met medewerking van alle betrokken partijen. Zo was de situatie in 1960. Om nu uit die impasse te komen werd een commissie benoemd die samenwerking van de nog bestaande bibliotheken moest bevorderen. Er werd een voorlopig bestuur gevormd dat directe besprekingen is

begonnen met de Biltse Volksbibliotheek. Het resultaat was dat die zich bereid verklaarde volledig op te gaan in de nieuwe opzet. Tijdens besprekingen in 1962 bleek dat door een veranderd inzicht, op een enkele uitzondering na, de keus van b.v. romans bij de openbare en de r.-k. bibliotheken niet noemenswaard uiteen liep. Voor de Protestants Christelijke Bibliotheek lag dat wat moeilijker; het bestuur daarvan hield strakkere lijnen aan. Als voorbeeld het volgende: de schrijver Jan Mens was nog *nét* acceptabel maar auteurs als Claus en Mulisch kwamen niet in aanmerking. Toch was men in principe niet tegen samenwerking in het streven naar een volwaardige lectuurvoorziening. Vooral, zo werd gezegd: 'als de mogelijkheid geschapen wordt onze visie uit te dragen in de maatschappij'.

De start van één bibliotheek.

Door personeelsgebrek en het besluit van de gemeente Utrecht om de enorme subsidiebedragen voor bibliotheken in andere gemeenten stop te zetten werd per 1 juli 1962 het filiaal van de Openbare Leeszaal in Bilthoven opgeheven. Tot die datum was de lectuurvoorziening als volgt:

Filiaal Openbare Leeszaal Utrecht	35.000 uitl. p. jr.
Vincentiusbibliotheek Bilthoven	10.000 uitl. p. jr.
Parochiebibliotheek De Bilt	9.000 uitl. p. jr.
Prot. Chr. Bibliotheek De Bilt	7.500 uitl. p. jr.
Volksbibliotheek De Bilt	3.800 uitl. p. jr.
Totaal:	65.300 uitl. p. jr.

In 1963 waren de besprekingen zover gevorderd dat men tot een centrale bibliotheek kon overgaan. Op 20 december 1963 is in een villa aan de Soestdijkseweg-Z de nieuwe bibliotheek voor het publiek opengesteld. In 1965 bleek dat het bestuur van de Protestants Christelijke Bibliotheek niet aan de nieuw te vormen stichting wilde deelnemen. Eind 1988 is deze bibliotheek, doordat de kring van in christelijke lectuur geïnteresseerde lezers zeer was geslonken, opgeheven.

Na een bijna 70-jarig bestaan is in november 1965 de Biltse Volksbibliotheek opgegaan in de nieuwe Centrale Openbare Bibliotheek die de officiële naam Stichting Openbare Leeszaal en Bibliotheek De Bilt-Bilthoven kreeg. De stichtingsakte is op 15 november 1965 voor notaris J.L. Docter gepasseerd. In 1971 is het filiaal van deze bibliotheek aan de A. Nobellaan geopend. In het begin van de tachtiger jaren is de bibliotheek in Bilthoven verhuisd van de Soestdijkseweg-Z naar het winkelcentrum De Kwinkelier.

Bronnen:

Mr. P.H. Damsté, Zestig jaren Biltse Volksbibliotheek. (De Bilt 1958).

Jaarverslagen Stichting Openbare Bibliotheek De Bilt-Bilthoven.